

Framgångsrik kooperation till sjöss

Kooperativt företagande förknippas ofta med ekonomiska föreningar, men folk kan samarbeta också inom ramen för andra associationsformer. En mindre känd associationsform för kooperativa företag är partrederier. Framför allt på 1800-talet fanns en framgångsrik kooperativ verksamhet med fraktfartyg, som ägdes genom partrederier. Det rörde sig alltså om sjötransporter, huvudsakligen med segelfartyg. Särskilt känt är Brantevik, men det fanns partrederier också i Simrishamn, Skillinge, Kivik och andra orter längs Österlens kust. Vid sekelskiftet 1900 hade Brantevik landets största handelsflotta. Branteviks storhetstid som bas för handelsfartyg omspann ett drygt sekel.

Brantevik, som ligger strax söder om Simrishamn, uppstod på det sena 1700-talet som ett fiskeläge, men idag är fiskehamnen full av fritidsbåtar. Nu finns det några hundra fastboende i byn, men på somrarna är husen fyllda av sommargäster och turister. Vid bygatan, som slingrar sig längs med kusten, ligger ortens två matställen med uteserveringar under den varma årstiden. Folk strövar omkring i det mysiga hamnområdet eller utefter gatorna med de pittoreska husen. På en gata in från kustvägen ligger Branteviks Maritima Museum, som visar bygdens stolta sjöfartshistoria.

BÖRJADE MED HANDEL

I början av 1800-talet började ortsborna idka handel med fiskprodukter och spannmål. De större fiskebåtarna tog ved och andra träprodukter i returfrakter. Vid mitten av 1800-talet hittade brantevikarna sin nisch som hemmahamn för segelfartyg. Det var under vrakekornas tid, men därefter följde jakterna. Fraktfarten bedrevs först på Östersjön, främst längs Skånes, Blekinges, Bornholms och sydöstra Danmarks kuster.

Med nästa generation ortsbör utvecklades en internationell fraktfart. I mitten av 1800-talet kom större fartyg, huvudsakligen jakter och galeaser. Därmed tog de steget in i internationell sjöfart. År 1899 ägde Brantevikborna genom partrederierna 118 registrerade skutor, varvid orten var Sveriges största hemmahamn för fraktfartyg med halva tonnaget under segel. Ett par årtionden tidigare hade emellertid antalet varit uppe i 226.

SJÖFART SOM BISYSSLA

Rederiverksamhet i Brantevik finns dokumenterad åtminstone från 1840. Partrederierna kom kort därefter. En förklaring till partrederiernas expansion var den stora befolkningstillväxten. Många bondsöner kunde inte få sysselsättning i lantbruket och så gick de till sjöss. En annan poäng var att när familjen hade

köpt andelar i ett fartyg och sonen arbetade på samma fartyg, kom intressena att sammanfalla.

Samtidigt hade jordbruket goda tider, varför även bönderna hade pengar att investera i partrederierna. När så den ena partsägaren tjänade på sitt deläggande i ett rederi, var grannarna inte sena att också sätta pengar i fartygen. En partsinnehavare gick från den ene grannen till den andra och det blev ofta positiva besked, inte minst eftersom man hade tillit till varandra inom bygden.

I regel kom initiativet till att etablera ett nytt partrederi och köpa ett fartyg från en person med större finansiella resurser. Denne huvudredare ägde den största andelen av fartyget och var ofta fartygets skeppare.

GEMENSAM RISKHANTERING

Förutsättningarna försämrades när segelfartygen fick konkurrens från ångfartyg och senare också motorfartyg. Å andra sidan medförde första världskriget att det blev stor efterfrågan på fraktfartyg, varvid fraktpriserna steg. Därmed steg priset på skutor så mycket att Branteviks partrederier sålde en stor del av sina skutor. Den bästa affären gällde en bark, som inköpts för 26 000 kronor år 1914 och som år 1917 såldes för 200 000 kronor. Skutorna blev därmed allt färre. På 1920-talet återstod endast ett 30-tal. År 1959 såldes de sista fartygen.

Branteviks rederier var formellt självständiga, men alla ingick i den år 1871 bildade Sjöassuransföreningen Hoppet. Genom det gemensamt ägda försäkringsbolaget kunde rederierna fördela de stora risker som var förbundna med sjöfart. År 1955, då få farkoster återstod, förbjöd försäkringsinspektionen Sjöassuransföreningens verksamhet.

Ett partrederi är en bolagsform, där ett antal fysiska eller juridiska personer gemensamt äger ett handelsfartyg. Det liknar ett handelsbolag, där varje delägare ansvarar personligen i proportion till sin ägarandel. Skatte- och redovisningsmässigt betraktas dock ett partrederi som ett enkelt bolag.

Det är uppenbart att rederikooperationen i Brantevik och andra orter inte hade något gemensamt med bondekooperationen, men det var en kooperationsform, som betydde mycket för bygden.



Jerker Nilsson, Institutionen för ekonomi, SLU Uppsala